

Nenásilnost Božích bojovníků v Bibli

Milan Balabán

*Wer ich bin?
Wer bin ich? Sie sagen mir oft,
ich träte aus meiner Zelle
gelassen und heiter und fest
wie ein Gutsherr aus seinem Schloß*

*Von guten Mächten
Von guten Mächten wunderbar geborgen,
erwarten wir getrost, was kommen mag.
Gott ist mit uns am Abend und am Morgen
und ganz gewiß an jedem neuen Tag*

(Z básní Dietricha Bonhoeffera)

Předběžná poznámka

Je důležité správně porozumět určujícímu tématu přednáškového cyklu Bezmocná moc – mocná bezmoc. „Slzy jsou milost,“ řekl prý Weizsäcker. Někdy ano, někdy ne. Jsou i falešné slzy, které vyjadřují povrchní „laciné pokání“ (připomeňme si Bonhoefferovu „lacinou milost“). Slzy figurují někdy jako alibi, jímž si slouží i zbožní pokrytci v křesťanských sborech. Protestantská teologie operuje ráda reformačním heslem sola gratia, a tím utíká nezřídka od „odpovědnosti“ v církvi i v politickém životě společnosti.

Tak zvaná dialektická teologie (K. Barth et consortes) se často vyžívala v jakési dialektické hře, když vyhledávala zdánlivé protiklady nosných biblických pojmů a stavěla ZÁKON proti MILOSTI. Stvořený člověk je prý zcela „bezmocný“ a čeká jen na to, že všechno místo něho učiní sám Bůh, který je všemocný. Toto „dialektické stanovisko“ míří správným směrem, ale je formulováno tak, že člověk, i člověk víry, může lehce zapomenout, že víra znamená zápas s Bohem a lidmi, že naděje si žádá mnoho vytrvalosti a – nebojme se to říci – opravdové statečnosti.

Chci se tu zmínit o dvou prorockých postavách z německé filosofické i teologické oblasti. První z nich je Friedrich Nietzsche. Je na čase pokusit se leccos z jeho myšlenkového odkazu pochopit pozitivně. Nietzsche demaskoval „vůli k malosti“ ve společnosti, v níž tehdy žil, jako projev „dekadence“. Nietzsche vybízel, aby se člověk nespokojoval s tím, co je a čím je,

nýbrž aby usiloval o nový status svého lidství (zde použil velmi nezajištěně kategorie „nadčlověctví“). Nietzscheovské důrazy a vize jsou velmi potřebné i pro ty, kteří nesdílejí s Nietzschem jeho ateismus. Nietzsche, i jako „negativní“ prorok, může křesťanům, ale i široké vrstvě necírkevních měšťáků, pomoci v zápase s metafyzickým schematismem a ustrnulostí dogmatického výrazu, který dnes skoro nikoho neoslovuje. Druhým prorokem, tentokrát prorokem „pozitivním“, je D. Bonhoeffer, jehož Listy z vězení (*Widerstand und Ergebung*) varují před moderní herezí (a to se jistě netýká jen církve), která chápe stěžejní biblické pojmy jako jsou milost, víra, zákon atp. jako obecné pravdy, a tím je zbavuje jejich účinné konkrétnosti. Nepřímo (spíše v záměru) naznačil Bonhoeffer revizi tzv. dialektického způsobu teologického myšlení. Ve skutečnosti nezáleží na tom, zda jsme slabí nebo silní, nýbrž na tom, zda jsme v našem korumpovaném světě ochotni podílet se na utrpení Božím ve světě. Základní otázkou pak je, kdo trpí bezmocností – člověk, nebo Bůh?

I. Typologie biblických jmen jako poselství o moci a bezmoci

Z biblických vyprávění se dovídáme, že i v jedné rodině (nebo kmeni) žijí vedle sebe lidé, jejichž životní cíle jsou naprosto rozdílné,

Abrahamův otec TERACH opustil sice svou vlast jako jeho vizionářský syn (Gn 12), ale zemřel v Cháranu, tedy ve městě, které bylo zasvěceno „měsíčnímu božstvu“. Abrahamův synovec LOT podnikl se svým strýcem exodus z lunárního Úru, ale pokládal to pouze za provizorní řešení svých existenčních problémů. Obrátil proto své kroky do Sodomy v dobře zavodněné jordánské krajině (Gn 13). Jenom ABRAHAMA, který uvěřil příslibení svého Pána, můžeme tedy pokládat za jednoho ze skutečných „Božích bojovníků“, bez ohledu na to, zda se cítil být silným nebo bezmocným. Abraham uvěřil slovu svého Boha, El Šaddajovi, a zůstal mu věrný, ať to bylo pro něj výhodné, nebo nevýhodné. Abrahamův syn IZÁK zplodil s Rebekou dva syny – dvojčata, JÁKOBA a Esáva (kral. Ezau). Jákob byl zbožný a ve svém vztahu k Bohu přímý, což vyjadřuje biblická narace obratem, že „sídlił ve stanech“ (Gn 25,27b), naproti tomu Esáv byl „mužem znalým lovu“ (Gn 25,27a), sloužil polním démonům a magickým způsobem je uctíval. Jako lidský „satyr“ nezápasil o Boží přítomnost a přízeň a přenechal okolní svět magické síle přírodních fenoménů.

Něco podobného platí (*mutatis mutandis*) o nábožensko-duchovním napětí mezi SAULEM a DAVIDEM nebo mezi DAVIDEM a ABŠALÓMEM.

II. Změna jména jako evangelium o bezmocné moci

Napětí mezi pravou a nepravou mocí člověka zviditelňuje biblické vyprávění zprávou o změně jména.

ABRAM = AB + RAM – to znamená „Bůh je vysoký“; připomíná to jisté paralely z Baalovského okruhu v Palestině a v Sýrii (Ugarit). ABRAM se však stal ABRAHAMEM = „Otcem množství“, tzn. vůdcem a opatrovatelem nejširší komunity všech věřících. Teprve po získání svého nového jména mohl Abraham úspěšně zastávat věc svého Pána ve svém světě.

JÁKOB získal své nové jméno v urputném zápase s Bohem. Bylo mu dáno jméno IZRAEL, což znamená „Boží bojovník“: „neboť jsi jako kníže zápasil s Bohem a obstáls“ (Gn 32,29). Nyní se skončila „podvodná existence“ (Jáko = Lstivec) a Jáko se stal „pravým Izraelitou, v němž není lsti“ (J 1,47b). Praotec musel vymést svou náboženskou stáj, vzdát se své privátní idolatrie a v návštevě zoru Boží přízně (Gn 32,27.32) vytvářet ve svém okolí prostor pro Boží záležitost.

S touto změnou jména se setkáváme i jinde ve starozákonních příbězích či kázáních. Je například pravděpodobné, že se DAVID jmenoval původně ELCHÁNAN = Bůh se smiloval. Tento Elchánan totiž „ubil Goliáše Gátského“ (2S 21,19). Jméno DAVID je titul, který svému Miláčkovi (DÓD) udělil Hospodin nebo mu jej přičkl Hospodinův lid.

ESTER, připomínající svým jménem babylónskou bohyni Ištar (srv. německé slovo Stern či anglické star), se původně jmenovala HADASSA = Myrta. Ester bylo ve skutečnosti Hadassino bojové jméno, jméno „Boží bojovnice“, která byla připravena nasadit svůj život, jen aby zachránila Židy v perské říši od vyhlazení. – Také v Novém zákoně defilují před námi postavy, které dostaly nové jméno od Ježíše Nazaretského. V síle nového jména (zmocnění) umlčovaly démonské moci.

III. Teologická archetypologie boje s Bohem

V Genesi, prvním spisu Tóry, předává se nám vyprávění, v němž se charakterizuje a typizuje blahodárné napětí mezi lidskou „bezmocností“ a „všemocí“ milosrdného Boha Izraele. Podle Gn 32 vede Jáko výjimečně houževnatý a nelítostný zápas s Bohem. Stojí na břehu brodu, který není příliš vzdálený od země, kterou před mnoha léty opustil. Když zůstal sám, zcela izolován od své rodiny, vynořil se z mysteriózní tmy brodu protivník, který jej chtěl zničit. Byl to jakýsi KDOSI (Íš). To Jáko, Odyssea Izraelců, šokovalo. Jáko drtivě poznal, že jeho síly, ani síly magické, nestačí na situaci životního víru, který ho prudce táhl k smrti. Jeho příslovečná chytrost tragicky vybledla. Ale praotec nesložil ruce v klín, což by tak odpovídalo naší církevní i společenské psychologii, neřekl si „Jen nějaký bůh nás může zachránit“ (Heidegger), a zápasil s démonem brodu, za jehož odpudivým a děsivým zjevem tužil Boha oplývajícího přízní k člověku. Hlubší pohled za kulisy Jákovského příběhu odhalí Jákovovo úsilí, dostat se za to, jak se Bůh „jeví“, k tomu, „co pro nás je“, dostat se „Bohu pod kůži“ – pod mýtično a religiózně Boží přítomnosti, s Bonhoefferem řečeno, k „nená-

boženskému Bohu“ našeho „náboženství“.- V razantním boji s tajuplným Protějškem dostává se Božím bojovníkovi požeňání (berachá). Bez síly a stále nového zmocňování Božím požeňáním by ztratil Jákobův život smysl. – Tak by bylo možné říci, že ona nejintenzivnější BEZMOC stává se nám v zápase víry MOCÍ K ŽIVOTU.

IV. Jákobův zápas je zrcadlem všech Božích bojovníků

Babylónský ABRAM se ocitl, poté co opustil svou pra-vlast s tajemnými znameními hvězd signalizujících mikrokospickému člověku mysterion makrokosmu a jeho zákonů, v neznámém mu prostoru, v němž nebyl ani trochu „doma“. Musel se rozejít s „panreligiózním falalismem“ ovládajícím takřka digitálně tehdejší scénu orientálního světa. To jej stálo mnoho spirituální námahy, odolávat musel konkrétním idolům baalovského nebo jiného typu, ale nadto: vždy znovu musel bojovat se svým Bohem – o Boha, o sebe, o druhé, o všechny. V knize Genesis (Gn 22) je vylíčena obludná zkouška, jíž Adonaj podrobil svého vyznavče Abrahama: otec víry měl obětovat na hoře Mórija svého jediného syna. Bylo to šílené, ale Abraham, tak to aspoň vidí Nový zákon, se odhodlal poslechnout – spolehl se na to, že Bůh, i když žádá nemožné a odporné, nezrazuje své milosrdné srdce. „Počítal s tím, že Bůh je mocen vzkřísit i mrtvé“ (Žd 11,19).

Knihy JOZUE nabízí mnoho barevných vyprávění o „akutní bezmoci“ Božích bojovníků na pozadí raných dějin Izraele. JOZUE, největší strateg starého Izraele, který čelil tolika nástrahám kmenů a bojových skupin v Kenaanu, by byl naprosto ztracen, kdyby se během bitvy u Gibeónu nestal překvapující nebeský zázrak: „A slunce zmlklo a měsíc stál, dokud lid nevykonal pomstu nad svými nepřáteli“ (Joz 10,13). Slunce a měsíc nefigurují v této kerygmatické sáze jako autonomní božstva, nýbrž jako poslušní služebníci svého Pána, který stvořil celý svět. Jozue zvítězil slavně nad svými nepřáteli, ne proto, že byl tak silný, nýbrž proto, že byl tak slabý – že spojil svou ohroženost a bezbrannost s možností zázraku Boží síly.

Také kniha Soudců, v níž lze lehce objevit mnohý mytologický a legendární dekór, předvádí své Boží bojovníky – často „nemohoucí“, statečné, a přesto závislé na „intervenci odjinud“. BARÁK (jakýsi boží Blesk – tak lze dešifrovat jeho jméno) byl, řekli bychom po česku, žižkovsky zdatný bojovník a leccos by svedl proti válečným vozům pohanského Sísery. Nestal by však na situaci, nebýt prorokyně (nebo bohyně?) DEBÓRY, která jako Včela bzučela svými okákuly Boží vůli, sedící a soudící pod posvátným stromem (Sd 4,5) a nořící se do zóny Hospodinovy vůle. Boj Izraelců nerozhodli nakonec boží bojovníci Barákovi. „Z nebes bojovaly hvězdy, bojovaly ze svých drah se Siserou“ (Sd 5,20).

Soudce GEDEÓN, zaměstnáním sedlák, žil v době dlouho trvajícího midjánského obležení (Sd 6,2). Z inspirace Hospodinova anděla udělal

Gedeón rázný konec s baalopoctou v Izraeli. V rámci bojových operací proti Midjáncům pobyl tento Boží bojovník u pramene Chárodu. Na Hospodinův pokyn (omen) ponechal si Gedeón z deseti tisíců mužů jen tři sta. To byli ti, kteří při pití "chlemtali a podávali si vodu rukou k ústům" (Sd 7,6). Tito muži byli bázliví (hebr. cháréd), což naráží na ono místo, kde pobývali – Ěn Cháród. Gedeón směl počítat toliko s Boží silou. Vojácký říz a dril mohl sloužit jen jako téměř symbolický doprovod Hospodinovy bojové akce.

Gileádský JIFTÁCH (kral. Jefte), syn nevěstky (patrně kultické) musel dostat svému slibu, že po vítězství nad Ammónovci přinese po návratu z bitvy jako zápalnou oběť Hospodinu toho, „kdo mi vyjde naproti z vrat mého domu“ (Sd 12,30). V ústrety mu vyšla jeho dcera. Ta pak byla obětována – ať už doslovně (zabití), nebo symbolicky (odchod panny do kláštera). Tímto pro nás dnes velmi absurdním způsobem chtělo tradiční kérygma tohoto vyprávění zdůraznit, že rozhodujícím elementem v izraelském boji proti Ammónovcům byla operativní síla Hospodina Válečníka (srv. Hospodin zástupů – to znamená vojenských šiků v Iz 6 – prorokovo vidění).

Mezi izraelskými Soudci se pohybuje i bizarní chlapík SAMSON, „syn Slunce“ (hebr. šemeš = slunce), izraelský Heraklés, který se snaží silou blokovat Pelištejce usilující o zhubu Izraelců. Samsonova morálka nebyla abstraktní. Jeho nadlidská síla byla charismatem od Hospodina. Samsonovy demonstrace síly sloužily obraně slabého lidu, jemuž bylo připravováno místní pelištejské „šoa“. A Samsom mohl vyznat se žalmistou: „Prostíráš mi stůl před zraky protivníků“ (Ž 23,5). Ale tu pravou bojovou sílu dostal Samson až ve své hluboké životní krizi, když byl zbaven sluneční silou nabitých vlasů a oslepen. Příběhy tohoto izraelského reka končí věru dramaticky. Přišel den, kdy měl Boží nazír Samson „hrát“ před pelištejskými veličinami v Dágonově monumentální svatyni. „Hraní“ (tak kraličtí; ČEP: posloužení k nevázaným hrám – Sd 16,25) znamenalo patrně imitování komických mýtických výjevů, v nichž měl představitel Danitů sehrát nějakou ponižující roli). Samson objal prostřední sloupy svatyně, „napnul sílu a dům se zřítíl na knížata“ (Sd 16,30). Sám zahynul (a co je nejhlubším výrazem bezmoci, ne-li smrt?), ale ve smrti a smrti (zvláštním způsobem zástupnou) dosáhl vítězství – nejen svého, ale i Hospodinova.

Také deuterokanonické knihy Tenaku nabízejí příklady „bezbranné moci“ celé řady Hospodinových vyznavačů. Kniha TÓBIT mluví o utrpení SÁRY (Tób 3,7nn), ženy příkladně zbožné, ale postihované démony, kteří ji na svatebním loži zbavovali jednoho kandidáta manželství za druhým. Byla již připravena raději dobrovolně zemřít, než žít spolu se svými rodiči v potupě. Na scénu však vystupuje zbožný mladík TOBIÁŠ, který se vypraví doprovázen andělem a psem do domu, který se ocitl ve stínu skandálu. Pomocí magických ingrediencí získaných z náhodně ulovené útočící ryby oddé-

monštní mladý věřící muž Sářino lože a získá ji za ženu. Pomoc přišla apokryfní Sáře nečekaně, když byla úplně na dně se silami i nadějemi. Ve své „bezmoci“ zvítězila.

I JÚDIT z městečka Betúlie, pouhá žena, neznalá mužských bojových umění, a k tomu ještě vdova, vydá se se svou služebnou do stanu Holofernova a připraví tyrana za dramatických okolností o hlavu. Neboť „Bůh nemůže být zastrašován jako člověk, ani donucován k rozhodnutí jako lidský syn“ (Jud 8,16).

Příběhem Júdit má být svědecky dokumentováno, že nenásilnost Božích bojovníků neznamená žádnou „pacifistickou pasivitu“. Kéž by, ad maiorem Dei gloriam, bylo státo více diktátorských hlav, třebaš (či právě) rukou slabých, ale vírou silných žen!

V. Novozákonní příklady vítězné nenásilnosti biblických Božích bojovníků

V Novém zákoně najdeme dost instruktivních příkladů charakterizujících mocnou bezmocnost Božích svědků.

PETRA lze počítat bezesporu k nejodvážnějším Ježíšovým následovníkům. Jeho věrnost evangeliu musela imponovat všem, kteří nebyli spokojeni s náboženskou a společenskou strukturou pohanského, ale i (ve značné míře) židovského světa. Ale právě tento Petr, mluvčí mladé církve, neporozuměl „bezbranné“ povaze Božího díla konaného Ježíšem. Proto musí přijmout tvrdá slova svého mesiášského mistra: „Jdi mi z cesty, satane! Jsi mi kamenem úrazu, protože tvé smýšlení není z Boha, ale z člověka!“ (Mt 16,23). To byla hořká zkušenost Petrova. Demaskovala apoštola jako satana, to znamená jako duchovně dekadentního odpůrce Kristova. Petrovo smýšlení se objevilo jako skandální. Od této chvíle Petr věděl, že víra nezahrnuje nějaký ideologický fanatismus, nýbrž že jde o Boží cestu utrpení, a že tímto utrpením má spolu s Ježíšem projít i on. V „nulové hodině“ svého života zakusil Petr nejen svou „duchovní nouzi“, nýbrž i „trpící všemoc Boží“.

Podobně tomu bylo s PAVLEM. Paulus bylo jeho římské jméno, tento učenec z Tarsu byl civis Romanus. Lukášovo podání však naplňuje toto jméno novým obsahem: Damašská událost (Sk 9) činí ze SAULA, což je židovské jméno budoucího „apoštola pohanů“, PAVLA, člověka „malého“ před Bohem a Kristem. Nelze říci, že by Pavel usiloval o to, aby byl slabý. Nebyl to žádný masochista. Naopak: Volal věřící k tomu, aby byli „silní“ (1K 16,13). Ale to věděl po své konverzi jistě, že struktura lidského myšlení a cítění je velmi fragmentární, ano fragilní. To platí i pro život víry. Bez závanů „strachu a chvění“ to v životě víry nejde. Paradoxní, ale z víry pochopitelný je Pavlův výkřičný povzdech: „Jak ubohý jsem to člověk! Kdo mě vysvobodí z tohoto těla smrti?“ (Ř 7,24) Proto musel Pavel strpět „satana-anděla“ (řec. angelos satanas) (2K 12,7). Nevíme, zda se tu jednalo

o invaliditu fyzickou či psychickou, zda šlo o koktání, epilepsii, nebo tajnou lásku k nějaké ženě, nebo zda apoštol trpěl tím, že Izrael nechce přiznat Ježíšovi status mesiášství. V každém případě to byl „osten“, který Pavlovi připomínal jeho insuficienci a odkazoval ho toliko k „síle jeho Pána“.

K Pavlovi bychom mohli přiřadit celý „oblak svědků“ tichých i hlučnějších svědků Kristových, kteří byli s to započítat „principiální slabost“ svých postojů ke stabilní složce svého věření. Bylo by možno jmenovat Mistra Eckharta i Mistra Jana Husa, ale i Bonhoeffera a Přemysla Pitera.

VI. Otázka: Patří mezi Boží bezmocně silné bojovníky Marie a Ježíš?

K této velmi obtížné otázce jen stručně. MARIE nalézá pravou svědeckou sílu pod křížem, kde se její syn stává jejím Pánem (J 19,25). Církev může akceptovat Marii jako christotokos, ne však jako theotokos. Mariina služba by nebyla bez její esenciální „bezmocnosti“ hodnověrná. Zbožštění Marie v římsko-katolické církvi posouvá tuto „služebnici Páně“ mimo biblickou zvěst. Prezentace Marie jako křesťanské bohyně zastírá vlastní charakter Evangelia a nahrazuje radostnou zvěst pohanským mýtem.

JEŽÍŠ KRISTUS zakusil ve svém krátkém životě mnohé hodiny traumatizující „bezmoci“. Tato bezmoc je nejsilněji vyjádřena výkřikem „Eli, Eli, lama sabachtani“ (Mt 27,4b). Ježíš nebyl polobožskou postavou dokeťického rázu, která by vždy a všude disponovala jistotou Boží blízkosti. Nebyl to deus secundus. Ježíšova jistota – víra visela po celý jeho život na vlásku. Ježíš se musel permanentně rozhodovat pro svého Otce a Pána a ustavičně bojovat se „satanem v poušti“ (Mt 4). V Bohu, s Bohem a pro Boha – zde zůstat v absolutní „nenásilnosti“ a bezbrannosti, ve stálém očekávání na slovo Boží, to byla a je spásná cesta Ježíše z Nazareta.

Ve své „bezmoci“ zakoušel Ježíš všemoc Hospodinovu. A v tomto poznání a v této základní zkušenosti se stává i Pánem všech, kteří ho následují.

VII. Závěr

Mezi chaosem a bytím, kenózí a plérómou, vírou a nevěrou, spolehnutím se a nedůvěrou, zbožností a bezbožností musili žít „všichni Boží bojovníci“. Jejich život byl jedno jediné dobrodružství: Byli stateční jako lvi, dobývali království, uskutečňovali Boží spravedlnost a zavírali tlamy lvům, zvířecím i lidským (Žd 11). Byli „bezmocní“, ale ve své nehlubší bezmoci zakoušeli vždy znovu „záchrannou moc“ svého „milosrdného“ Boha.

(Předneseno německy 26. 8. 1997 v Zingstu v rámci konference na téma Ohnmächtige Macht – mächtige Ohnmacht.)

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gewaltlosigkeit der Gotteskämpfer in der Bibel

Die Ohnmacht der Gotteskämpfer in der Bibel war nicht identisch mit einer vorgesetzten oder vorgeplanten Passivität. Paradoxerweise war es gerade der „antichristliche Prophet“ F. Nietzsche, der das religiös und philosophisch motivierte Sklaven – Dasein der Christen als eine bedauernde Gedankendekadenz des europäischen Christentums demaskierte. Die kerygmatische Grundlage der Gotteskämpfer beruhte nicht auf dem Willen zum religiös begründeten Klein – Sein. Es war hier überall (als Illustration sind in der Studie Glaubenskämpfer wie Abraham, Jakob, Jiphtah, Samson, Ester, Judith u. a. erwähnt und auf reflektierende Weise interpretiert) der „Wille zur Macht“ – im Sinne der geistlichen Okkupation der geistig leeren Raumes der heidnischen wie auch hellenistischen Welt. – Als Modell – Beispiel kann uns einer von biblischen Glaubensvätern dienen: Jakob. Jakobs Kampf mit dem Gott (unter der Maske eines dämonischen Wesens) sollte es demonstrieren, daß es keinen Glauben gibt, der auf das Ringen mit dem personalen transzendenten Gegenüber resignieren könnte. Der Gottessegens kommt bis zu Ende des ritterlichen Ringens. Und eben dies gehört zu der „theologischen Archetypologie“ des Gotteskampfes. Judit (eine von weiblichen Gotteskämpferinnen) wußte es gut, daß sie – von militärischer Optik her gesehen – keine Chance hat, den assyrischen Feldherrn zu besiegen. Diese Witwe aus einer kleinen jüdischen Stadt mußte stark sein, ja, aber mit der konkreten Hilfe ihres mächtigen Gottes.

Die Archetypik des „Gotteskampfes“ kommt im passiv-aktiven Handeln von Petrus, Paulus, aber auch von Maria und Jesus zu Wort.

Worauf beruhte die „Gottlichkeit“ von Jesus? Auf der absoluten Gewaltlosigkeit und auf dem ständigen Erwarten auf das Wort seines väterlichen Gottes.

(Der Vortrag wurde den Teilnehmern der Sommerkonferenz der evangelischen Gemeinde in Zingst (BRD) angeboten.)

ETF UK
Černá 9
115 55 Praha 1

MILAN BALABÁN